

Jan Koumar

Antiturismus a rakousko-uherská šlechta. Případ cest Alexandera von Hübnera kolem světa

ABSTRACT

Antiturism and the Austro-Hungarian Nobility. The Case of Alexander von Hübner's Journeys Around the World

The text deals with the traveling style of an Austro-Hungarian nobleman Alexander von Hübner (1811-1892) as described in his published books *Ramble Around the World* and *Through the British Empire*. Since his travelling style was that of an antitourist, a traveller who deliberately chooses to oppose the widely mocked style of a tourist in the late 19th century, the text deals with what antitourism in Hübner's travel books meant, how it looked and how it developed over time. At first, the life and career of Alexander von Hübner are introduced. Then his two round-the-world journeys made in 1871 and between 1884-1886 are examined with particular attention aimed to his choice of destinations and his behaviour on the journey, while his travelling style is compared to that of the antitourist as described by James Buzzard. Since this style is an opposite of that of a tourist, Hübner's occasional regressions to the tourist style are also considered.

Keywords: Tourism of Austro-Hungarian Nobility; History of Tourism; 19th Century; Alexander von Hübner; Round-the-World Tours; History of British Empire

Úvod

Na konci 19. století se cestování stalo fenoménem nejen masovým, ale s rozvojem cestovatelské infrastruktury také mnohem dostupnějším. Phileas Fogg Julese Verna je sice postava smyšlená, nicméně jeho úspěšný pokus objet v roce 1872 svět za osmdesát dní nepatří do říše

sci-fi. Čtenář přesto žasne, jak Foggovi a jeho sluhovi navazují parníky na vlaky, jak snadno procestuje Indii, vzdor tomu, že chybí kus železnice do Iláhábádu, či jak snadno přepluje Pacifik.¹ V jeho stylu někteří šlechtici cestovat skutečně chtěli. Hrabě Arthur Des Fours-Walderode tak v lednu 1876 vyrazil na cestu kolem světa, která měla trvat 81 dnů, a i když se mu časový plán nevyvedl a zpět do Prahy se vrátil teprve za 160 dnů, svět skutečně objel.² V průběhu 19. století si však cestování mohly stále více dovolit střední vrstvy, tito lidé touží danou zemi v krátké expozici poznat a mít pocit, že o ní vědí vše. Masovost takových túžeb a jejich provozování má však za následek, že již do poloviny 19. století byl turista chápán v pejorativním smyslu³ a mnoho cestovatelů se od něj snažilo odlišit. Řada cestovních deníků se tak v druhé polovině 19. století plní rétorikou, která sestává z odmítnutí stádové mentality turistů, jejich bezvýhradného spoléhání na bedekry a jejich omezenosti.⁴ Autor takového deníku či cestopisu obvykle po Byronově vzoru cestuje „off the beaten track“ (mimo vyšlapané cesty), aby romanticky objevil do samoty zahalené krajiny a nepřístupná místa.

Tito antituristé (tedy lidé, kteří volí cestovní styl přímo opačný než turisté) se snaží odlišit od masy. Jak si totiž všiml John Urry, rozdíl v postavení již v druhé polovině devatenáctého století neodděluje ty, kteří si mohou dovolit cestovat, od těch, kteří si totéž dovolit nemohou. Daleko spíše je viditelný mezi různými třídami cestovatelů, jak je lze sledovat

1 Jules VERNE, *Cesta kolem světa za osmdesát dní*, Praha 1971.

2 Více k jeho osobě i cestě Michal PLAVEC, *Šlechta v oblacích. Balony a vzducholodě 1790–1914*, Praha 2022, s. 109–110.

3 Příkladem může být popis Egypta z pera korunního prince Rudolfa: „Popisovati pyramidy Gízéhské, bylo by jako papouškovati líčení bezpočtukráté již napsaná. Líčení ta náleží do oboru příručních cestovních knih a vyšlapaných turistických cestiček a pomníky šedého pravěku sklesly na stejnou úroveň s Rigi, kdež blbá jména západních turistův znesvěcují ctihodné desky kamenné“ (Rudolf HABSBURSKÝ, *Cesta po zemích východních*, Praha 1884, s. 26). Slovo turista se sice objevuje již v roce 1815, původně však jako alternativa slova cestovatel (viz Erik COHEN, *The Changing Faces of Contemporary Tourism*, *Society* 45, 4/2008, s. 330–333).

4 Carl THOMPSON, *Nineteenth-Century Travel Writing*, in: Nadini Das – Tim Young, *The Cambridge History of Travel Writing*, Cambridge 2019, s. 121.

ve vlacích.⁵ Tento rozdíl ale není jen peněžní, vyšší postavení je v cestovatelově chování znatelné i v estetických a kulturních preferencích. Antiturista se tudíž podle Jamese Buzzarda formuje v opozici k turistovi, je individuální, snaží se být svůj.⁶ Zatímco turista je totiž součástí davu, u něhož Gustav Le Bon pozoroval mizení individuálních vědomých prvků, a naopak vynoření se prvků společných, pudových, podvědomých,⁷ antiturista se tomuto procesu brání.

Definovat turismus není snadné, neboť jde o pojem mlhavý, nejednoznačný, s uměle vytvořenými ostrými hranicemi,⁸ pro turistu bývá typické, že mu je svět pouhou surovinou, která poslouchá jeho vůli.⁹ Turista tak své výlety jaksi vyrábí, svět si pro sebe uzpůsobuje a není zvědavý na to, jaký ve skutečnosti je. V navštívené destinaci se turista neidentifikuje s domorodci, podle Alfreda Schütze u něj dokonce dochází k akrasii – ztrátě normálního sociokulturního chování. Turista porušuje normy a neřídí se známými souřadnicemi, které zná z domova.¹⁰ Jenže masový turismus byl pro své účastníky levný, zatímco antiturista si musel připlatit. Už z toho důvodu je tedy oponentem masového cestování především šlechtic, který si může individuální cestu dovolit a který z povahy života své vrstvy tíhne spíše ke konzervativismu.¹¹ Pro šlechtu přitom antiturismus nebyl činnost plánovaně opoziční, vyhovoval jejím cestovatelským zvykům. Zatímco tedy Phileas Fogg objel ze-

5 John URRY, *The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies*, London 1990, s. 16.

6 James BUZZARD, *The Beaten Track. European Tourism, Literature and the Ways to Culture 1800–1918*, Oxford 2001, s. 81.

7 Gustave LE BON, *Psychologie davu*, Praha 2016, s. 21.

8 Erik COHEN, Who is a Tourist?: A Conceptual Clarification, *The Sociological Review* 22, 4/1974, s. 527–555.

9 Zygmunt BAUMAN, *Úvahy o postmoderní době*, Praha 1995, s. 51.

10 Alfred SCHÜTZ, The Homecomer, *American Journal of Sociology* 50, 5/1945, s. 369–376.

11 To neznamená, že neexistoval liberální šlechtic, vzhledem k tomu, že rakousko-uherská šlechta se však na konci 19. století uzavírá a trvá na své výlučnosti od ostatních vrstev, kterou symbolizuje její pevné semknutí kolem osoby panovníka a starých šlechtických tradic (viz Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost. orliční Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. stol.*, České Budějovice 2005), lze ji jako společenskou vrstvu považovat za převážně konzervativní.

měkouli v největším spěchu s cílem dokázat, že něco takového vůbec jde, antiturista něco podobného udělat se snahou učinit pravý opak: od turisty se odlišit a svět skutečně poznat. Vznešené kruhy se chování turistů často vysmívaly, což však neznamená, že jej nenapodobovaly. Hrabě František Thun-Hohenstein si tak sice dělá legraci z turistů s nosem ponořeným do bedekrů při plavbě po Nilu,¹² na druhou stranu se však často mění v turistu, který nevynechá jediný cíl z bedekru a na cestu z Jaffy po Svaté zemi využije dokonce služby cestovní kanceláře Thomase Cooka.¹³ Chování antituristy je tak opozicí k chování turisty, ale jeden neexistuje bez druhého. Jak ostatně říká Dean MacCannel, i turista může hledat autenticitu, návrat do nezkaženého světa a neporušené přírody.¹⁴ Na místech, kam nevročila noha Evropana, však chybí antituristovi protiklad, k němuž by se vymezil, a tak se sám turistou stává. Zachovává si však své postavení a finanční možnosti.

Jedním ze šlechticů habsburské monarchie, kteří na konci 19. století vyrazili na cesty, byl i rakouský šlechtic, diplomat a autor cestopisů, které nesměly chybět v žádné šlechtické knihovně konce 19. století,¹⁵ svobodný pán Alexander von Hübner. Jeho cestovním stylem, který by bylo možné nazvat antituristickým, se chce zabývat tento text. Pramenem jsou mu přitom především dvě publikovaná Hübnerova díla. *Procházka kolem světa*¹⁶ shrnující cestu z roku 1871, která vyšla ještě téhož roku, a *Britským impériem*¹⁷ shrnující druhou cestu z let 1884–1886, vydaná hned v roce autorova návratu. Metodologicky se pak tento text inspiruje pracemi Jamese Buzzarda a Carla Thompsona, kteří antituristický styl cestování hledali v beletrii 19. století a v zápiscích cestovních deníků.¹⁸ I v Hübnerových vydaných dílech lze však najít totéž, co zmí-

12 Franz Graf von THUN-HOHNSTEIN, *Eine Orientreise*, Wien 1891, s. 30.

13 Tamtéž, s. 102.

14 Dean McCANNEL, Staged Authenticity: Arrangement in Social Space and Tourist Settings, *The American Journal of Sociology* 79, 2/1973, s. 589–603.

15 Příkladem může být knihovna hraběnky Therese Apponyi rozené Pejačević (1814–1886). Seznam jejích knih viz Moravský zemský archiv (MZA) Brno, G 169 Rodinný archiv Collaltů, karta 380, inv. č. 209, fol. 45–47.

16 Alexander HÜBNER, *Procházka kolem světa*, Praha 1880.

17 Alexander von HÜBNER, *Through the British Empire. Volume I.*, London 1886.

18 J. BUZZARD, *The Beaten Track* a C. THOMPSON, *Nineteenth-Century Travel Writing*.

nění dva autoři nacházeli v dílech Dickense, Ruskina či Henryho Jame-
se, navíc se zajímavými nuancemi přechodů mezi turistickým a antitu-
ristickým chováním, které vycházejí z pozadí společenských vrstev, ji-
miž jejich autor prošel.

Alexander Hübner, měšťan, svobodný pán i hrabě

Alexander Karel Josef Hübner, od roku 1854 svobodný pán (Freiherr, ba-
ron)¹⁹ a od roku 1888 hrabě, rozhodně nepatřil do starobylé šlechty. Po-
cházel z měšťanské rodiny, své matce Elisabeth Hafenbredl (1787–1862)
se narodil 26. listopadu 1811. Svůj původ z otcovské strany nikdy uspo-
kojivě nevysvětlil, proto o něm kolovaly četné historky. Jméno Hübner,
které přijal, bylo dívčím jménem jeho matky, ta s dítětem žila ve Vídni
u svého strýce Rohrwecka, obchodníka se sklem.²⁰ Alexandrův otec tak
mohl být právě tento muž, avšak pozdější vzestup měšťanského synka
i jeho podpora ze strany knížete Metternicha vedly k prisouzení Hübne-
rova otcovství samotnému Metternichovi, což bylo oblíbené téma, dis-
kutované v salonech pařížské společnosti v době jeho působení na tam-
ní ambasádě.²¹

Jako mladík se ukázal být Alexander studijně nadaný. Jako soukro-
mý student vystudoval nejprve vídeňské gymnázium, mezi lety 1826–
1831 potom Klinkowströmův vzdělávací ústav, studia práv a filosofie
zakočil na vídeňské univerzitě v roce 1835. Ať již bylo něco pravdy na
pověstech o tajeném otcovství, nebo ne, knížete Metternicha mladý
Alexander zaujal. Již od roku 1833 tehdy třiatvacetiletého muže využil

-
- 19 Baronský titul Hübnerovi pochopitelně nenáležel, vzhledem k jeho diplomatic-
ké kariéře a přátelským známostem v Británii a Francii však svůj titul jako ba-
ronský překládal.
- 20 Roy A. AUSTENSEN, Alexander von Hübner and the Revolution of 1848: A Reas-
sessment, *Consortium on Revolutionary Europe, Proceedings* 1985, s. 283–301.
- 21 Rodolphe APPONYI, *Vingt-cinq ans à Paris. Journal du Comte Rodolphe Appo-
nyi, Attaché de l'Ambassade d'Autriche-Hongrie à Paris. Tome 4*, Paris 1926,
s. 394–395.

ve své kanceláři jako subalterního úředníka.²² V roce 1837 doprovázel do Paříže v roli atašé hraběte Antona Apponyiho a strávil s ním na ambasádě rok.²³ V roce 1841 byl jako tajemník přidělen k legaci v portugalském Lisabonu, v roce 1844 jej Metternich jako generálního konzula vyslal do Lipska, kde zřejmě projevil dostatečnou opatrnost při jednání s lidmi i znalost jejich povah. Byl proto v rušném roce 1848 vyslán do Milána k arcivévodovi Ranierovi, vypuklo však pětidenní povstání (*Cinque giornate di Milano*), jehož cílem bylo osvobodit město od Rakušanů, a Hübner byl zajat. O více než 40 let později o svém zajetí i revolučním Milánu referoval v knize *Ein Jahr meines Lebens, 1848–1849*.²⁴ Po návratu z rozbouřené Itálie pracoval jako sekretář u dvora sídlícího až do května 1849 kvůli revoluci v Olomouci. Hübner se zde zúčastnil slavnostního předání trůnu Františku Josefovi I. Zpět ve Vídni pak byl zaměstnán na ministerstvu zahraničí po boku knížete Felixe Schwarzenberga, o rok později byl vyslán do Paříže, kde na devět let nahradil hraběte Apponyiho v pozici ambasadora.²⁵ Právě pro své cenné služby monarchii byl v dubnu 1854 nejvyšším rozhodnutím povýšen do šlechtického stavu jako svobodný pán s erbem stříbrného lva v červeném poli a rodovým heslem: *Tenacem propositi*. Zároveň byl odměněn Řádem železné koruny I. třídy.²⁶

Po návratu z Paříže se Hübner v srpnu 1859 stal ministrem policie, ve funkci však vydržel jen do října stejného roku. Mezi lety 1865–1868 byl velvyslancem u Svatého stolce v Římě, následně však z diplomatických služeb odchází, aby se vydal procestovat svět. O svých cestách referoval ve stylově i informačně pozoruhodných (proto též úspěšných) dílech, která se v mnoha případech dočkala překladů a opakovaných

22 Ernest Mason SATOW, *An Austrian diplomatist in the fifties. The Rede lecture delivered in the Cambridge senate-house on June 13, 1908*, Cambridge 1908, s. 14.

23 Rodolphe APPONYI, *Vingt-cinq ans à Paris. Journal du Comte Rodolphe Apponyi, Attaché de l'Ambassade d'Autriche-Hongrie à Paris. Tome 1*, Paris 1913, s. 47–57.

24 Alexandr von HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens, 1848–1849*, Leipzig 1891.

25 Po těchto devíti letech jej nahradil Metternichův legitimní syn Richard. Do doby Hübnerova působení v Paříži spadá uchopení moci Napoleonem III. a Pařížský kongres (v roce 1856), kde Hübner zastupoval Rakousko.

26 *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Band 9*, s. 391–396.

vydání. Roku 1879 byl povolán do Panské sněmovny, v níž vzdor svému původu zastával šlechticky konzervativní názory. Jako cestovatel byl neobyčejně pozorný. Nesledoval jen zeměpisné a krajové zvláštnosti, ale všimal si lidí, pídil se po jejich osudech, nikoliv však pouze ve vyšších vrstvách, především na prvních cestách svůj měšťanský původ prozrazoval zájmem o nízko postavené.

Co se rodinného života týče, v roce 1831 se Alexander oženil s Marií Pilat, dcerou novináře a Metternichova spolupracovníka Josefa Antona von Pilat, povýšeného téhož roku do stavu prostého šlechtictví. Manželství bylo šťastné a Hübner velmi želel Mariiny smrti v roce 1844, pročež se již podruhé neoženil. Vzdor svému měšťanskému původu a faktu, že patřil mezi novou šlechtu nesmírně vzdálenou urozenosti první společnosti, se jeho raketový společenský vzestup projevil v manželství jeho dětí. Nejstarší dcera Melanie se vdala za francouzského hraběte Léona de Maupassant, mladší syn Josef, pozdější dědic a vydavatel otcových vzpomínek, se oženil s hraběnkou Jacqueline Pálffy z Erdödu, dcerou aristokrata první společnosti. Nejmladší dcera se vdala za hraběte Johana O'Byrne, pocházejícího z jednoho z nejstarších irských klanů, který svůj původ kladl hluboko před invazi Normanů na britské ostrovy.

Jako autor se Alexander Hübner věnoval jednak zážitkům ze své pozoruhodné kariéry,²⁷ jednak i cestopisům. Zmíněna již byla práce o jeho milánském zajetí v roce 1848, ze svých vzpomínek diplomata u Svatého stolce čerpal v díle *Six Quint* vydaném v Paříži v roce 1870.²⁸ Jako cestovatel byl však Hübner na hony vzdálen vznikajícímu turismu. Dokonce i v turisticky proslulých lokacích se zpravidla držel mimo vyšlapané cesty a pozornost věnoval méně proslulým místům. Hübnerův cestovní styl však prodělával proměny. V počátcích měl někdy k turismu sklony, vzdor opovržení, které k němu vyjadřoval.²⁹ Zvláště v pozdějším věku se však jeho cestování od i jen náznaku turismu odklánělo, stávalo se eklektičtějším a soustředilo se na setkání s místní smetánkou, u níž většinou i bydlel. Stále méně také využíval služeb hotelů a víc jej zajímala

27 Josef Alexander von HÜBNER, *Neun Jahre der Erinnerung eines österreichischen Botschafters in Paris unter dem zweiten Kaiserreich 1851–1859*, Berlin 1904.

28 Alexander le baron de HÜBNER, *Sixte-Quit*, Paris 1870.

29 Např. A. HÜBNER, *Procházka kolem světa*, s. 48.

společnost a politika daných oblastí, které popisoval v delších pasážích než samotné přírodní či historické památky, jimž věnoval podstatně menší prostor.

Procházka kolem světa

Na svou první cestu okolo světa vyrazil baron Hübner ve věku 60 let z irského Queenstownu (Cobhu). Cesta jej vedla přes Atlantický oceán do Severní Ameriky, kde procestoval USA. Ze západního pobřeží Spojených států přeplul Tichý oceán do Japonska, a nakonec do Číny. Odtud pak okolo Adenu, Suezským průplavem proplul do Středozemního moře, do Marseille, kde jeho cesta skončila. Po celou cestu Hübner používal vlastní cestovatelskou metodu. Namísto spoléhání na bedekry a obecné informace se snažil přimět obyvatele jednotlivých zemí, aby se rozhovořili o sobě a o svém životě, což mu dávalo nepochybně mnohem hlubší znalosti, než jaké by mohl kterýkoliv průvodce zprostředkovat.³⁰

Příklady použití této metody lze nalézt v jeho popisu cesty. Na palubě parníku *China* z Liverpoolu do New Yorku byli například vystěhovalci mířící do USA jako do země zaslíbené, baron Hübner se s nimi rád pustil do hovoru. Zjistil však, že o nové zemi mají představu jen velmi mlhavou, kvůli čemuž začal vystěhovalectví považovat za hledání pochybného štěstí, tam, kde stěží může být.³¹ Devět dnů plavby mu nicméně uteklo rychle. V místech, kde měl o třicet let později ztroskotat Titanic, si Hübner poznamenal, jak soupeření lodních společností o co nejdřívejší příjezd do New Yorku vede v polích s plovoucím ledem k neopatrnosti, jak se rychlost lodi nejen nesnižuje, ale naopak zvyšuje na 14 uzlů za hodinu, přičemž výsledkem je příjezd do newyorského přístavu v předem stanovený čas. To nicméně obratem přichází vníveč,

³⁰ Tamtéž, s. 34.

³¹ Během období 1851–1880 přišlo do USA z Evropy 8,1 milionů přistěhovalců, z čehož obyvatelé habsburských zemí nicméně tvořili pouhých 2,5 %. Naopak 82 % byli obyvatelé Velké Británie a Německa. (Martin BOČEK, *S nadějí za oceán. Soupeření lodních společností o zákazníky v habsburské monarchii na přelomu 19. a 20. století*, Plzeň 2019, s. 14). Němce baron Hübner ostatně v mnoha místech USA potkával.

jelikož v přístavu cestovatele čekala osmnáctihodinová karanténa, rychlost lodi se tak zpětně zdála být absurdně hloupou lehkovážností.³²

Vzdor svému měšťanskému původu i faktu, že jižanské státy vůbec nenavštívil, byl Hübner ve všech úvahách o politice Spojených států na straně jihu a jeho bývalé aristokracie. Považoval je za zohavený porážkou v občanské válce,³³ nepřírozená a neudržitelná mu připadala převa- ha černochů na jihu,³⁴ aniž však řešil její původ. Nerozpakoval se dokonce citovat *New York Observer*; plátek vydávaný silně prootrokářsky zaměřeným Sydney Edwardsem Morsem (bratrem mnohem slavnějšího vynálezce Morseovy abecedy).³⁵ Hübnerův názor na černošské obyvatelstvo byl i v ostatních ohledech věrný dobově diskriminačnímu pohledu: považoval je za líné, nepředvídaté, netečné, co se budoucnosti týče, za rasu, která je neschopna konkurovat bílým a která pro svůj nezájem o děti brzy začne vymírat.³⁶ To ovšem nebylo dobově nijak výjimečné. O devět let dříve, v době trvání občanské války, zamířil do USA hrabě Béla Széchenyi (1837–1918). I on si povšiml otroctví, neviděl v něm však větší zlo, než jakým byla segregace praktikovaná na Severu.³⁷ Na druhé straně si Hübner při cestě z New Yorku do Chicaga ve vlaku všiml, že zatímco bílí pánové si při pozdravu podávali ruku, černochům se ruka nepodávala, tento nedostatek etikety překvapivě nekvitoval s radostí.³⁸ I když tedy přímo nezmnínil pseudohistorický sentiment americké *Lost*

32 A. HÜBNER, *Procházka kolem světa*, s. 19.

33 Tamtéž, s. 27.

34 Která však byla historicky podmíněná a vycházela z „breeding of slaves“ tedy „chovu“ černochů namísto brutálního extrahování jejich sil od přelomu 18. a 19. století (viz Markéta KRÍŽOVÁ, *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*, Praha 2013, s. 243).

35 Vůdce abolitionistického hnutí John Brown *New York Observer* nazval „náboženským plátkem“, který nevynechá jedinou příležitost mylně vykládat či očerňovat abolitionisty (Richard D. WEBB, *The Life and Letters of Captain John Brown*, London 1861, s. 247). Plátek nemá krom jména nic společného s týdeníkem *New York Observer*, který vycházel mezi lety 1987–2016.

36 A. HÜBNER, *Procházka kolem světa*, s. 28–29.

37 Béla SZÉCHENYI, *Amerikai utam*, Pest 1863.

38 A. HÜBNER, *Procházka kolem světa*, s. 32. Při jeho návštěvě se teprve začal vytvářet obraz sexuálně nebezpečného černo-cha, který se stal později záminkou k bezohledně sadistickým praktikám lynče (viz Joël MICHEL, *Lynčování. Zpráva o kruté minulosti USA*, Praha 2009, s. 50–55).

Cause – popírající reálnou příčinu občanské války a prohlašující ji za hrdinský boj za spravedlivost³⁹ – byl by rozhodně na straně těch, kdo takové tvrzení šířili.

Kromě problematické rasové situace si ovšem baron Hübner všímal turismu, jímž byli Američané na konci 60. let 19. století již proslulí. Nazval jej encyklopedickým cestováním,⁴⁰ protože za dobu kratší, než Evropan potřeboval k naplánování cesty, byl Američan schopen procestovat celý svět, avšak encyklopedicky, heslovitě, povrchně. Pro Američana tak podle něj nebyly žádné útrapy problémem, oběd zhltnul za 10 minut, aby byl schopen rychlých přesunů a spatřil co nejvíce, avšak to vše za cenu mělkých dojmů, znalostí vyčtených z průvodců a plytkosti svého poznání. Americký turista trpěl podle barona navíc evropskou horečkou. Starý svět lákal a byl jeho hlavním cílem, za návštěvu Evropy byl ochoten utratit všechnu majetek. Amerického turistu proto viděl jako člověka, který si svět chce podmanit.⁴¹

Obyvatelstvo velké země se ale pochopitelně na různých místech lišilo. Zatímco v městech na východním pobřeží USA baron pozoroval populaci v podstatě evropskou, při cestě vlakem na západ se lidé měnili v neoholené zálesáky s revolvery v kapsách. V Chicagu, topícím se v dusnu počátku června, věnoval pozornost ženám, které v USA chodily na rozdíl od Evropy po ulicích samy a tvořily většinu obecnstva veřejných přednášek libovolného tématu.⁴² V Chicagu se také setkal s – tehdy osmatřicetiletým – generálem Philipem Sheridanem (1831–1888) nazývaným „Dashing man“, hrdinou nedávno ukončené občanské války.⁴³

39 K tomu blíže Edward H. BONEKEMPER, *The Myth of the Lost Cause: Why the South Fought the Civil War and Why the North Won*, Washington DC.

40 A. HÜBNER, *Procházka kolem světa*, s. 45.

41 To je pohled velmi podobný názoru Zygmunta Baumana, který tvrdí, že turista si svět přivlastňuje, požívá jej, aniž je sežrá (Zygmunt BAUMAN, *Úvahy o postmoderní době*, Praha 1995, s. 50).

42 Tamtéž, s. 49.

43 Společně s generálem Grantem a Shermanem tvořil Sheridan trojici hlavních severských hrdinů občanské války. Dva roky před Hübnerovou návštěvou se stal velitelem vojenské divize Missouri s velitelstvím v Chicagu ve státě Illinois, s ním zahájil boje s Indiány. Ty do roku 1875 rozprášil a přinutil ke kapitulaci (George B. TINDALL – David E. SHI, *USA*, Praha 1994, s. 381). Půl roku po Hübnerově ná-

Z Chicaga Hübner vyrazil železnici do Salt Lake City. Sama cesta přes Skalisté hory byla dobrodružná, po cestě bylo lze spatřit skupiny Indiánů a ve vlaku si baron vyslechl pochyby cestujících o budoucím trvání Unie, pochopitelně z úst Jižanů.⁴⁴ Avšak zdaleka nejvíce jej zaujala povaha zaslíbené země a domova Mormonů, jinak Kristovy církve svatých posledních dnů. Prakticky celý popis tří denního pobytu mezi 4.–7. červnem 1871 věnuje tomuto náboženství a jeho přívržencům, včetně prezidenta církve, „moderního Mojžíše“ a následníka tvůrce náboženství, proroka Josepha Smitha.⁴⁵ Mormonské náboženství jej fascinovalo. Očekával sice jeho brzký zánik, neboť jej viděl jako sektu příliš uzavřenou, zaujalo jej však v církvi praktikované mnohoženství. Jeden muž mohl mít až deset manželek, ovšem jedna žena mohla mít pouze jednoho muže. Nesymetrie manželských možností podle něj vyvolávala vzájemnou žárlivost manželek. Bylo třeba je oddělovat, aby nežily spolu, nebo alespoň ne v jedné místnosti domu.⁴⁶ Povahu svého náboženství před odjezdem objasnil baronu Hübnerovi sám Brigham Young, který v roce 1846 věřící do Utahu přivedl a zůstal vládním jmenovaným teritoriálním guvernérem.⁴⁷

„Svět“, pravil, „vězí v bezpočetných předsudcích. Jen privilegovaní povznášejí se nad ně. Takové privilegium uděluje Bůh některým vyvoleným. Co ti učí, jest pravda, neboť oni mluví a jed-

vštěvě trhavinami zastavil šíření ohně při velkém požáru Chicaga (8.–10. října 1871).

44 Tamtéž, s. 53.

45 Mormonskou církev založil Joseph Smith, když mu prý v roce 1820 anděl Moroni ukázal zlaté desky se záznamem o pradějinách Ameriky, ty Smith přepsal do Knihy Mormon. Kniha tvrdí, že biblické dějiny měly přímé pokračování ve staré Americe, v jedné z knih Knihy Mormon (3. Nefi) se dokonce zjeví vzkříšený Kristus a instruuje lid k založení církve. Smithův nástupce, s nímž se Hübner setkal, Brigham Young vyvedl vznikající církev do „nového Sionu“ ve velmi nehostinné krajině okolo Velkého Solného jezera. Vznik církve souvisí s touhou Američanů po starších dějinách a snahou legitimovat nábožensky svou přítomnost v novém kontinentu (viz Martin C. PUTNA, *Obrazy z kulturních dějin americké religiozity*, Praha 2010, s. 173–184).

46 A. HÜBNER, *Procházka kolem světa*, s. 68.

47 G. B. TINDALL – D. E. SHI, *USA*, s. 240–241.

nají dle vyššího vnuknutí. Víra a práce jsou účelem našeho bytí. Náboženství má úlohu činiti zlé dobrým a dobré lepším.“⁴⁸

V San Franciscu bylo na různorodém obyvatelstvu stále možné pozorovat následky kalifornské zlaté horečky (1848–1855), praví Američané či Yankeeové, jak je baron nazýval, byli proto v menšině. Město samo Hübnera příliš nezaujalo, avšak zakoupil v něm devítidenní výlet do Yosemiteů.⁴⁹ Ze San Francisca tak odjel 13. června odpoledne a o tři dny později spatřil rozlehlé údolí řeky Merced se skálou El Capitan a jedním z největších vodopádů světa, Bridalveil Fall. Baron však hlavní skupinu opustil, aby se vyhnul „prázdnému hovoru s cizinci a hlučným žertům mládeže, jejíž vychování dosud nebylo ukončeno.“⁵⁰ Namísto vyšlapané turistické cesty se sám vydal podél řeky Merced, zahlédl život místních Indiánů, a dokonce na místě prožil bouřku. Dvoudenní pobyt v Yosemitech se nachýlil k odjezdu v pět hodin odpoledne 19. června, o tři dny později pak byl baron Hübner zpět v San Franciscu.

Japonsko a Čína

Ze San Francisca jej čekal třítýdenní přesun lodí *China* do japonské Jokohamy. Plavba na oceánu takřka prostého větrů byla ovšem velmi nudná, pozornost poutali jenom kuřáci opia v podpalubí. Krásu nabízely alespoň noci, při nichž se daly v naprosté tmě i tichu pozorovat hvězdy.⁵¹ V Japonsku jej 24. července vítala z dálky hora Fudži. Země sice již před sedmnácti lety ukončila politiku naprosté izolace,⁵² cizincům však byla stále otevřená jen částečně. Šlo o dobu začátku reformy Meidži, které měly zemi vyvést z ekonomického zaostávání i středověkého

48 A. HÜBNER, *Procházka kolem světa*, s. 73.

49 Tamtéž, s. 120.

50 Tamtéž, s. 126.

51 Tamtéž, s. 148.

52 Stalo se tak v roce 1854 tzv. Kanagawskými smlouvami, které USA otevřely přístavy Hodate a Šimoda. Podobné smlouvy muselo Japonsko následně uzavřít s Ruskem, Velkou Británií, Francií a Nizozemskem (David LABUS, *Japonsko*, Praha 2009, s. 40).

uspořádání společnosti. Právě za baronova pobytu tak došlo ke zrušení feudálních knížectví (*damióů*).⁵³ Z cestovatelského hlediska bylo Japonsko zemí málo poznanou, Hübner si však dokázal vyjednat návštěvu Kjóta. Pohyboval se opět mimo vyšlapané cesty, jako první běloch se dostával do vesnic, kde na něj obyvatelstvo buď překvapeně zíralo,⁵⁴ nebo s děsem utíkalo. Po cestě se snažil vyhýbat samurajům, kteří byli nevypočitatelní a nebylo nijak nepravděpodobné, že by jej setkání s nimi stálo život, k čemuž baron citoval odstrašující příklady.⁵⁵

Z Jokohamy nejprve vyrazil do Fudžisawy a po cestě obdivoval japonskou krajinu. Japonce kvůli ní považoval za milovníky přírody, i když jinak k nim měl dobově podmíněný vztah a považoval je za národnost dětinskou.⁵⁶ V Kamakuře, jednom z nejstarších japonských měst, v němž mezi 12. a 13. stoletím sídlil šógun, si prohlédl sochu Buddhya Daibutsu,⁵⁷ u níž obdivoval poklidný výraz tváře, i technickou dokonalost slévačského umění 13. století, které dalo soše vznik. V Edu pobý-

53 Jmenovitě 29. srpna 1871. Zrušení těchto knížectví, tedy vlastně návrat lén knížat do rukou císaře, následovalo jmenování těchto knížat guvernéry prefektur. Transformaci společnosti za reformu Meidži lze označit též jako westernizaci (Edwin O. REISCHAUER – Albert M. CRAIG, *Dějiny Japonska*, Praha 2000, s. 157–159).

54 „Obklopují cestujícího, následující jej za každým krokem, a neopouštějí jej ani když jí anebo se koupá, leč by byl tak ukrutným a zavřel papírové stěny svého pokoje. Nejvíce zajímavosti má pro ně, když se obléká nebo svléká“ (A. HÜBNER, *Procházka kolem světa*, s. 186). Obdobně v Karuizawě byl prvním bělochem vůbec, lidé se před ním schovávali a jen stařeny byly „dostatečně srdnaté, aby se na nás usmívaly a s námi do řeči se daly“ (Tamtéž, s. 197).

55 Císař již od dubna 1868 dával po celém Japonsku vyvěšovat oznámení zavrhujeící násilí vůči cizincům, to však samozřejmě nefungovalo dostatečně. Viz Donald KEENE, *Emperor of Japan: Meiji and His World, 1852–1912*, New York 2005, s. 142.

56 Tamtéž, s. 163. K vidění Japonců jako dětí viz Rotem KOWNER, *Lighter Than Yellow, But Not Enough: Western Discourse on the Japanese Race, 1854–1904*, *The Historical Journal* 43, 1/2000, s. 103–131.

57 Daibutsu je japonský termín označující obří Buddhovy sochy. Jde o bronzovou, 13,3 metrů vysokou sochu Buddhya Amidy vytvořenou v roce 1252 v době kamakurského šógunátu. Zatímco hrabě Dubský o tři roky později uvažoval, zda je socha odlišná z jednoho kusu (Erwin DUBSKÝ – Filip SUCHOMEL (ed.), *Obeplutí světa s korvetou Erzherzog Friedrich 1874–1876*, Praha 2022, s. 171), baron Hübner o ničem podobném nemluví, socha je ostatně dutá a evidentně pospojovaná, má v zadní části okénka a lze do ní nahlédnout.

val třikrát. Nejprve krátce po svém příjezdu do země na konci července, následně od 18. do 22. srpna a znovu od 3. do 18. září. Všiml si obchodníků, ambasád, prostitutek ve čtvrti Jošiwara, ale i opovrhovaných eta, japonských nedotknutelných. V Edu také 20. srpna navštívil Sawu Nobujošiho, ministra zahraničí, v jehož domě spatřil vázu z českého skla, dar rakouské diplomatické návštěvy Japonska v roce 1870.⁵⁸ Avšak zcela nejpozoruhodnější byla jeho audience u císaře, 16. září 1871. Císař, syn nebes donedávna žijící v Kjótu, býval smrtelníkům nepřístupný, s počátkem reforem se však přestěhoval do Eda. Setkání bylo sice krátké, avšak na rozdíl od pozdějších návštěvníků, kteří císaře nacházeli ve velmi evropsky vypadající husarské uniformě a ve stoje či na křesle, se v roce 1871 ještě audience i její ustrojení odbyvaly ve starobylém stylu Kjóta:

„Mikado seděl na podstavku s nohama položenýma křížem, ruce měl na klíně, dlaně opřené proti sobě. Dokonalá postava Bud-dhy. (...) Jeho oblek nemohl být jednodušší: temně modrý, skoro černý kabátec a šarlatové, přehnaně velké kalhoty. Vlasy měl přičesané dle domácího způsobu, pokrývkou hlavy byla čelenka z bambusu a koňských žíní, z níž u pravého ucha vystupovala přímo do výšky dvě a půl stopy dlouhá ratolest, která se při sebemenším pohybu hlavy silně klátila.⁵⁹ To je znak svrchované moci. (...) Mimo dobu, co k nám mluvil, zůstával mikado nehybný jako socha.“⁶⁰

Z Eda se baron vydal lodí *Costarica* do Ósaky a odtud do Kjóta. Vedle chrámu Kinkakudži se Zlatým pavilonem a přepychového paláce šógu-

58 Diplomatická smlouva o přátelství a obchodu byla mezi Rakouskem-Uherskem a Japonskem uzavřena v říjnu 1869. Viz James HOARE, *Culture, Power and Politics in Treaty-Port Japan, 1854–1899: Key Papers, Press and Contemporary Writings*, Amsterdam 2018, s. 23–33.

59 Šlo o tradiční oblek sokutai, nicméně s odlišnými barvami.

60 A. HÜBNER, *Procházka kolem světa*, s. 240–241. Citace je upravena podle francouzského originálu, český překlad zde postrádá některé informace (Alexander von HÜBNER, *Promenade autour du monde*. Tome Second, Paris 1873, s. 15).

nů⁶¹ byl hlavním bodem jeho návštěvy města Císařský palác. Ten však byl po odchodu císaře do Eda v neudržovaném stavu. Snad i tento fakt vedl jeho doprovod k tomu, že mu ve spatření vnitřních částí paláce bránil, seť to šlo. Nejprve jej nechali nahlédnout pouze za druhou palácovou zeď zvanou Devět bran. S tím se ovšem evropský host s povolením od císaře v kapse nespokojil a na koni dojel v rozlehlém areálu k další ze zdí, zvané Šest bran. Za ní hodnostáři, kteří jej doprovázeli, vzali jeho koně a chtěli jej odvézt s tím, že již sídlo Syna nebes spatřil, avšak baronu Hübnerovi to nestačilo ani zdaleka. V Kjótu chtěl spatřit všechno, stal se na okamžik vlezlým turistou, který si nic nenechá ujít a poruší kvůli tomu dokonce i místní společenské zvyklosti, jež jinak na svých cestách respektoval. Své chování tedy alespoň omluvil faktem, že je první, kdo do areálu mohl tak hluboko nahlédnout. Po domluvě a vzájemných zdržovacích taktikách mu bylo nakonec povoleno vstoupit i do další části paláce, kde spatřil obřadní síň Šišinden a stánek, v němž se dříve uchovávaly odznaky císařské moci: meč, klenot a zrcadlo.⁶² Sluneční bránou pak vstoupil do vnitřního paláce, bludiště „dvorů, malých, osamělých, chodbami od sebe oddělených domů a kiosků.“⁶³ Před rozpačitými hodnostáři požadoval ale ještě víc. Chtěl nahlédnout přímo do císařské ložnice. Hodnostáři jej tedy zavedli k jezírku u hradební zdi, přes něž klikatě vedly dva mosty. Za nimi se nacházely „dva neúhledné domy na jehlách, spojené spolu chodbou,“⁶⁴ které mu byly předvedeny jako ložnice císaře a jeho žen.

V Kjótu nakoupil také suvenýry, i když nekupoval bezhlavě, nýbrž dbal na jejich uměleckou hodnotu. Zakoupil proto měděnou, zlatem vykládanou misku a krabici na cukr, na obou bylo vyryto jméno mistra

61 Tím Hübner myslel palác v Momojamě, který si v roce 1594 nechal postavit Hideoši Tojotomi, Hübner jej jmenuje jako Taikosama (ve francouzském originále správněji jako Taiko-Sama). Viz E. O. REISCHAUER – A. M. CRAIG, *Dějiny Japonska*, s. 79–81.

62 A. von HÜBNER, *Promenade autour du monde*, s. 67. Jde o meč *Kusanagi no curugi*, zrcadlo *Jata no kagami* a klenot *Jasakani no magatama*. Francouzské *coffret* (truhlička či skříňka) překladatel do češtiny úsměvně přeložil jako kufr, tvrdí tedy, že odznaky jsou: meč, kufr a zrcadlo (A. HÜBNER, *Procházka kolem světa*, s. 261).

63 Tamtéž, s. 262.

64 Tamtéž.

z devátého pokolení rodu Goroza, kterého považoval za japonského Celliniho.⁶⁵ Z Kjóta se 25. září vypravil k největšímu japonskému jezeru Biwa. Na půl cesty mezi městem a jezerem ležel chrám Miidera, sídlo odnože japonského buddhismu Tendai, který vzdor omezování buddhismu reformami baron našel dobře fundovaný a s pokoji pro poutníky v nejlepší možné stavu. Do jižněji položeného Nagasaki plul baron Hübner na konci září lodí, z jejíž paluby mohl při vjezdu do přístavu sledovat slavný Pappenberg, ostrov, odkud byly do moře svrhávány křesťané.⁶⁶ Zájem zde projevil o modernizační reformy země, neměl z nich však radost. Pro evropského cestovatele jeho typu byla krása Japonska právě v jeho zastaralosti, v kouzlu téměř středověkého uspořádání a v exotice. Kritizoval proto zvyk mladých Japonců vyrážet na studia a poznání do Evropy – jeden pro oko, druhý pro ústa⁶⁷ – které později nabylo podoby Iwakuriho mise.⁶⁸ Baron Hübner nechtěl vidět více Evropy v Japonsku, chtěl, aby Japonsko zůstalo turisticky zajímavé, tedy exotické. V Nagasaki se dlouho nezdržel, neboť 4. října na palubě stejného parníku Japonsko opustil a vyrazil do Číny.

V šanghajském přístavu jej potěšila přítomnost rakouské korvety *Fasana* pod velením kapitána Funka.⁶⁹ Do země baron Hübner přijel v době regentství císařovny Cch'-si, která vládla jménem tehdy dospíva-

65 Tamtéž, s. 266.

66 Jde o ostrov Takaboko u vjezdu do přístavu v Nagasaki. Stejného místa si v srpnu 1853 při plavbě nagasackým přístavem všimli Rusové fregaty *Pallady* na jejíž palubě byl I. A. Gončarov (Ivan Alexandrovič GONČAROV, *Fregata Pallada*, Praha 1964, s. 346).

67 A. HÜBNER, *Procházka kolem světa*, s. 314. Myslел tím studenty, kteří měli buď sledovat architekturu, či poslouchat přednášky. Japonce do ciziny vysílal již bývalý šógunát od 60. let 19. století, nová vláda na tento zvyk jen navázala (E. O. REISCHAUER – A. M. CRAIG, *Dějiny Japonska*, s. 163).

68 Šlo o osmnáctiměsíční cestu kolem světa vedenou Iwakurou Tomomim (1825–1883), jejíž původní cíl byl přimět západní vlády k zrušení nerovnoprávných smluv. To se pochopitelně vůbec nepovedlo, cestovatelé však přinesli zpět do Japonska nedocenitelné poznatky ze západních zemí, které jim ochotně otvíraly své parlamenty, nemocnice, mincovny i věznice (D. LABUS, *Japonsko*, s. 46).

69 *Fasana* byla postavena v roce 1869, na vodu spuštěna v roce 1871. K jejím cestám i popisu viz Jaromír PATOČKA – Miloš HOŘEJŠ, *Hieronymus Colloredo-Mannsfeld. Životní cesta rakousko-uherského námořního důstojníka*, Praha 2022, s. 45–58.

jícího císaře Caj-čchuna. Čchingská dynastie v 60. letech prošla restaurací, při níž došlo k oživení tradičních složek konfuciánského státu, ovšem oživením minulosti si Čína vedená tajňuštkářskou a omezenou císařovnou vdovou znesnadňovala kontakt se Západem.⁷⁰ Baron se setkal s princem Kungem,⁷¹ snažícím se prosadit prozápadní orientaci čínské politiky, avšak šlo o setkání čistě formální, konverzaci s ním baron Hübner označil za jalovou.⁷² Spěchal uskutečnit především svou dětskou touhu: spatřit Peking. Ze Šanghaje bylo třeba k dosažení severněji ležícího města na podzim roku 1871 deseti dnů, baron Hübner vyrazil 8. října lodí po moři do Pochajské zátoky a Tchien-ťinu (Tiencinu), odtud pak po řece doplul do přístavu v Tchung-čou na východ od samotného severního Pekingu.

Město barona 19. října večer přivítalo zdí, k níž se vynášely výkaly všech obyvatel, snesla tudíž přirovnání ke třetímu kruhu pekla, kde „země deštěm zbobtnává a smrádne.“⁷³ Za touto zdí však již čekal příchozí výhled na město lemované pásmem hor: V Pekingu si baron v doprovodu vyslanců ruské ambasády a dalších pánů prohlédl Chrám nebes. Strážci mu sice vstup zakázali, avšak nechali se uplatit a dovolili společnosti cizinců do obvodu chrámu bez doprovodu vstoupit. Baron Hübner se však i zde projevil spíše jako turista než jeho urozený opak, když dokonce uvolnil jeden ze zámků a vstoupil do centrální svatyně, kam měl jinak mít přístup jen císař. Bez dohledu úředníků se stal znovu měšťanem chtivým vidět vše, co vidět lze, ačkoliv se za své chování zpětně styděl:

„Ohledáváme zámky a jeden se nám ochotně otevře. Když toto píši, cítím na tvářích ruměnec studu, a nepochybuji, že to stejné cítili i moji společníci. Ale již se stalo a my jdeme dovnitř.“⁷⁴

70 Blíže k době restaurace viz John F. FAIRBANK, *Dějiny Číny*, Praha 1998, s. 244–250.

71 28. 10. 1871. Kung byl strýcem nezletilého císaře.

72 A. HÜBNER, *Procházka kolem světa*, s. 388.

73 Jde o šestý zpěv Dantova Pekla, kde v neustálém dešti číhá Kerberos (Dante ALIGHIERI, *Božská komedie*, Překlad Vladimír Mikeš, Praha 2009, s. 32).

74 A. HÜBNER, *Procházka kolem světa*, s. 360.

Chrást shledal sice zanedbaným, zaprášeným a bez boha, přesto jej celý prošel a vnikl i do jeho kuchyní. Turisticky bezohledně se choval i následujícího dne při návštěvě lamaistického chrámu Jung-che-kung, kde právě probíhaly modlitby: přišel se zapáleným doutníkem v ústech.⁷⁵ Hlídač chrámu jej chtěl okamžitě vyhodit, ujal se jej však jeho průvodce pan Lenzi, který ciceronským stylem hlídače uspokojil.

23. října baron vyrazil z Pekingu na prohlídku Velké čínské zdi. Den trvala cesta k hrobkám dynastie Ming, třinácti mauzoleím rozmístěným na rozlehlé rovině podle principů feng-šuej. Teprve 25. října dorazil k samotné zdi, a ještě téhož večera se vydal na cestu zpět. Před Pekingem se zastavil ve Starém letním paláci (*Jüan-ming-jüanu*) zničeném v roce 1860 francouzskými a anglickými vojsky během druhé opiové války. I pouhé ruiny impozantního zahradního paláce na barona udělaly dojem, přirovnal je k Versailles, Schönbrunnu či Postupimi.⁷⁶ Na rozdíl od uherských hrabat Josefa a Augustina Zichy, kteří ruiny navštívili o čtyři roky později též, Hübner o nich více nepoznamenal. U hrabat Zichyových však později rozvaliny paláce vyvolaly stud, neboť jej v ně proměnily evropské národy, které se měly považovat za „nositele vzdělanosti a civilizace“⁷⁷, ale namísto toho z každého koutu koukala jen zkáza.

Po nuceném přerušení cesty kvůli špatnému počasí se baron 19. listopadu vylodil v Hongkongu, který nazval asijským Gibraltarem. Ve městě navštívil rakouského konzula a prohlédl si křesťanské misie, o devět dnů později však již vyrazil parníkem po Perlové řece do Kantonu. Teprve ten nazval skutečnou Čínou, vypadal totiž tak, jak si baron zemi vysnil v dětství. Daleko víc jako v Evropě se cítil mezi 2. a 4. prosincem v Macau, portugalské kolonii, vlastně malém poloostrovu u břehů Číny. Ubytoval se zde v prostorném panském domě blízko zálivu Praia Grande a všímal si především obchodu s kulií, mizerně placenými čínskými dělníky, odváženými smluvními evropskými loděmi do Ameriky,

⁷⁵ Tamtéž, s. 365.

⁷⁶ Tamtéž, s. 380.

⁷⁷ Jozef ZIČI – Daniela ČAMBALOVÁ, *Denník grófa Jozefa Zičiho z cesty po východnej Ázii v rokoch 1875–1876*, Trnava 2006, s. 172. Palác zničila britská vojska roku 1860, plundrování rozlehlé stavby trvalo tři dny.

kde měli pracovat namísto osvobozených amerických černochů. Tento obchod baron Hübner nepovažoval za nijak rozdílný od obchodu s otroky, snad jen s tím rozdílem, že otrokářské lodě byly méně prostorné.⁷⁸ Z Macaa se již vydal na zpáteční plavbu, trvající od 6. prosince 1871 do 13. ledna 1872, kdy jej loď vysadila v přístavu v Marseille.

Sedmiměsíční cesta byla pro šedesátiletého barona nepochybně náročná. Minul při ní však jeden z vysněných cílů. Krom Pekingů byla totiž jeho dětskou touhou ještě Indie. O jedenáct let později, v roce 1883 se tehdy již dvaasedmdesátiletý baron proto vydal na další cestu kolem světa, na níž měl indický subkontinent navštívit.

Cesta Britským impériem

Druhou cestu kolem světa podnikl baron Hübner v protisměru k první. Ze Southamptonu směřoval do Austrálie, neproplul však Středozemním mořem a Suezským průplavem. Jeho cesta vedla nejprve do Kap-ska, odtud přes Austrálii na Nový Zéland a zpět do Austrálie. Dále pak do Batávie, Singapuru a do vysněné Indie. Po procestování všech důležitých míst subkontinentu se baron vydal lodí přes australské Melbourne a Sydney do Oceánie, navštívil Norfolk, Fidži a Samou, následně i Havajské ostrovy a doplul na severoamerický kontinent do již známého San Francisca, odkud přešel vlakem USA a Kanadu do New Yorku. Z newyorského přístavu pak vyrazil přes Atlantický oceán, druhá cesta pak skončila právě tam, kde začala první, tedy v irském Queenstownu. Celý výlet trval 10 měsíců a baron při něm překonal přes 21 000 kilometrů.

Většina navštívených míst (s výjimkou holandské Batávie a Spojených států) byla přitom součástí Britského impéria, území zahrnujícího téměř čtvrtinu zeměkoule, které Británii přineslo hospodářský rozkvět, mezinárodní prestiž a do mnoha částí světa rozšířilo britskou kulturu, normy i morálku. Postupně vznikající impérium bylo ovšem útvarem

78 Tamtéž, s. 451. K obchodu s kulí v 70. letech 19. století viz Moon-Ho JUNG, *Coolies and Cane: Race, Labor, and Sugar in the Age of Emancipation*, Baltimore 2006.

velmi komplikovaným, s nejednotným systémem vlády, šlo tedy o celek nanejvýš nesourodý. Největší britskou državou a „perlou v koruně impéria“⁷⁹ byla Indie, kde byla po povstání sipáhů v roce 1857 ve třech pětinách udržována moc britského místokrále a guvernérů jednotlivých provincií, zatímco ve zbývající části měli svrchovanost alespoň formálně místní vládcí. Ostatní ovládaná území se dělila na korunní kolonie (např. Cejlon, Jamajka), které spravovalo ministerstvo kolonií prostřednictvím guvernéra, dále pak na protektoráty (např. Uganda, Aden) pod správou ministerstva zahraničí, v nichž zůstaly zachovány místní instituce, a konečně na chráněné státy (např. Egypt, Tonga), kde si zachováli vládu domorodí panovníci podléhající však doporučením britských zmocněnců.⁸⁰ Politická správa byla v koloniích nepřímá, vláda byla ponechána v rukou místních vládců či parlamentů, avšak vedle parlamentu v kolonii úřadoval britský guvernér, nebo s Brity více či méně dobrovolně spolupracovaly vládnoucí elity. Na vrcholu kolosu stála britská královna Viktorie: pracovitá, umírněná žena, v soukromí zanícená, na veřejnosti nevýrazná, pod nějakou formou její, potažmo britské správy se nacházelo 444 milionů lidí.⁸¹ Relativně nezávislé bylo v době cesty barona Hübnera pouze kanadské dominium, kde nepřítomnou britskou panovnici zastupoval generální guvernér. Britské državy zahrnovaly jeden kontinent (Austrálii), jeden subkontinent (Indii), stovky ostrovů v Oceánii, mezi nimiž byl Nový Zéland, Samoa, Fidži či Cookovy ostrovy, řadu území v Asii (mimo jiné Cejlon, Hongkong, Aden), Kapsko v jižní Africe a ovládaná území se nacházela i v Evropě (např. Gibraltar).

79 Petr KŘIVSKÝ – Aleš SKŘIVAN, *Století odchází. Světla a stíny „belle époque“*, Praha 2004, s. 189.

80 Denis JUDD, *Impérium. Britská imperiální zkušenost od roku 1865 do současnosti*, Praha 1999, s. 160–161.

81 Naill FERGUSON, *Britské impérium. Cesta k modernímu světu*, Praha 2016, s. 191 a 264.

Kapsko

Jak již bylo řečeno, cestu zahájil baron Hübner v Southamptonu 28. června 1883. Se zastávkou na Madeiře dorazil 20. července do Kapského města. To se mu zalíbilo. Navštívil Wynberg, obdivoval Stolovou horu, z pevniny se zajel podívat na skalnatý výběžek Mysu Dobré naděje, který celé kolonii dal jméno.⁸² I při této cestě se držel své metody rozhovorů s místními, nicméně vzhledem k věku volil zvládnutelné cíle a nepodnikal velké výlety. Společensky se již pohyboval pouze ve vysokých kruzích a všiml si mnohem víc církevní a politické správy britských kolonií. V místní knihovně Kapského města, založené bývalým guvernérem George Greyem,⁸³ se tak setkal s lingvistou Johannem Theophilem Hahnem, který mu vykládal o záhadných jazycích místních domorodců.⁸⁴ Koncem července přišlo chladnější počasí a deště, když se ale vyčásilo, vydal se baron vlakem přes Dračí hory, aby se setkal s Búry. Šlo o bílé Afričany, potomky především nizozemských, ale i belgických a vlámských osadníků, po roce 1688 pak i francouzských hugenotů. Brzy se asimilovali a jejich řeč se stala afrikánština, zjednodušená hollandština doplněná slovy z jiných jazyků. Když po roce 1806 nizozemské kolonie připadly Británii, Búrové začali být s britskou správou stále více nespokojení.⁸⁵ Tehdy došlo k jejich hromadné migraci – velkému treku – na sever, za řeky Orange a Vaal, kde si založili Transvaalskou republiku a Oranžský svobodný stát. Druhý jmenovaný se do roku 1854 oprostil od britského vměšování a po roce 1864 dosáhl stability díky exportu vlny.⁸⁶ Británie se sice pokusila ovládnout území Transvaalu, bitva u Majuby, v níž Búrové Brity v únoru 1881 porazili, se však na území Kapska

82 Anglické cape (mys) v názvu Mysu Dobré naděje (Cape of Good Hope) přešlo na název města pod Stolovou horou: Kapské město (Cape Town) a Kapsko.

83 Guvernérem Kapska mezi lety 1854–1861. Grey dosáhl velkých úspěchů jako guvernéř Nového Zélandu, v Kapsku se snažil mezi lety 1854–1861 prosazovat myšlenku federace provincií ovládaných Evropany, což však byla myšlenka, která se záhy vytratila (viz D. JUDD, *Impérium*, s. 130).

84 Alexander von HÜBNER, *Through the British Empire. Volume I.*, London 1886, s. 41.

85 Alexandr ZIMÁK, *Jihoafriká republika*, Praha 2003, s. 19.

86 John ILIFE, *Afrika a Afričané*, Praha 2001, s. 217.

stala symbolem britské neschopnosti a búrské vojenské zdatnosti,⁸⁷ vedla k obnovení nezávislosti Transvaalu, krátkodobě podrobenému britské nadvládě. Búrové se ovšem nadále vyskytovali i na území Britského Kapska, baron Hübner je považoval za obraz staré společnosti, jež by zasloužila být vymalována Rubensem či Van Dyckem, neboť dojem jejich portrétů svým vzhledem tito lidé budili.⁸⁸

Z Kapska podnikl baron Hübner začátkem srpna výlet na východ. Vlakem se vydal do Port Elizabeth (dnes Gqeberha), v polovině srpna dorazil do Durbanu. Město, dříve nazývané Port Natal, bylo sice nejangličtější ze všech jihoafrických kolonií,⁸⁹ přesto v něm však kromě Búrů byly tisíce Indů a černoši počtem bělochy patnáctkrát převyšovali. Vyhlášená rovnost ras zde proto byla lišácky obcházena: černochům nebylo upíráno volební právo, jeho získání však bylo znemožněno nesplnitelnými podmínkami.

Z Durbanu vedla baronova cesta zpět do Kapského města, kde nasedl 15. září na loď *John Elder* společnosti *Orient Line* na dlouhou plavbu do Austrálie. Šlo o cestu trvající bez jediné zastávky tři týdny, zábavu na palubě nabízelo zpočátku alespoň pozorování posádky. Někteří cestující přímo na palubě vytvořili milostné páry plánující manželství hned po přistání, jiný gentleman se pokusil získat plody manželství hned a bez oddavek, když se v noci dobýval do kabiny jedné z cestujících a byl za to potrestán. Viktoriánští gentlemani preferovali jakýkoliv pohlavní styk před demonizovanou onanií a malá společnost lodi nabízela pro takové vyžití jen velmi omezené možnosti. Ostatně obdobně o několik týdnů později pozoroval baron Hübner milence na palubě lodi při plavbě na novozélandský ostrov Kawau a pochyboval, že u nich šlo o upřímnou a bezelstnou lásku. Nad jejich neelegantně neupraveným či spíše vášní pomačkaným úborem však pouze prohodil motto anglického Podvaz-

87 D. JUDD, *Impérium*, s.125. K bitvě došlo proto, že Britové Transvaal v roce 1881 anektovali. Blíže k bitvě i jejím příčinám viz Filip NERAD, *Búrská válka*, Praha 2004, s. 23.

88 A. von HÜBNER, *Through the British Empire*, s. 50.

89 A. ZIMÁK, *Jihoafrická republika*, s. 24.

kového řádu: „Honi soit qui mal y pense“.⁹⁰ Australského Melbourne, hlavního města státu Victoria, loď dosáhla 5. října.

Austrálie a Nový Zéland

Austrálie, pro Evropany po dlouhou dobu neznámá rozlohou a považovaná za obrovskou *Terra Australis Incognita* spojenou s Antarktidou, se stala součástí Britského impéria neobyčejným způsobem. V rozporu se zvyky uplatňovanými v jiných částech světa se jí britská vláda zmocnila vyhlášením suverenity, považovala ji totiž za *terra nullius*, zemi nikoho.⁹¹ Zlatá horečka 50. let 19. století přilákala řadu přistěhovalců a ukončila transporty trestanců na nový kontinent. Tatáž zlatá horečka však přilákala přistěhovalce z Číny, Japonska a Filipín. Australští domorodci bělochy počtem převážili, baron Hübner jim však nevěnoval pozornost, nepochybně též proto, že se při návštěvě kontinentu prakticky nedostal mimo velká města východního pobřeží. V Melbourne se hned po příjezdu stal hostem lorda guvernéra státu Victoria, markýze George Phippse Normanbyho, v jeho doprovodu si prohlédl místní botanickou zahradu a ulice města. I nyní ovšem nevyhledával hlavní turistická lákadla. Raději se bez cíle procházel, poznával místní kolorit a nechával náhodě, co spatří. Z Melbourne se vydal přímým vlakem po čerstvě dostavěné železnici do Sydney, kde obdivoval přírodní krásu tamního přístavu. Z města baron podnikl výlet do Botany Bay, zálivu, jehož jméno se používalo jako synonymum pro trestanecké osady.⁹² Nový Jižní Wales byl vybrán za britskou trestaneckou kolonii roku 1786, když Británie ztratila své severoamerické kolonie, do nichž po většinu 18. století trestance

90 Tedy: „Zahanben buď, kdo o tom špatně smýšlí“. Heslo se ve francouzštině používá ironicky, upozornit má na pravý opak toho, co doslova říká, tedy na přítomnost skrytých záměrů.

91 Stuart MACINTYRE, *Dějiny Austrálie*, Praha 2013, s. 30.

92 Právě do Botany Bay připlulo první anglické loďstvo v roce 1788 a sem, na území Nového jižního Walesu vyvázela Anglie své odsouzené zločince (čtenáři Dickensové záliv znají například z *Nadějných vyhlídek* díky postavě Migwitche). D. JUDD, *Impérium*, s. 52.

posílala.⁹³ Nad zálivem našel pomník La Pérouseovi, francouzskému cestovateli, jehož výprava po probádání velké části Tichého oceánu ze zálivu v březnu 1788 vyplula, ale následně zmizela.⁹⁴ V kopci nad zálivem našel dokonce hrob jednoho z mnichů, kaplana La Pérousovy výpravy.⁹⁵ Po návratu do Sydney pak Hübner 10. října vyrazil směrem k Novému Zélandu, který z paluby malého parníku zahlédl o pět dní později.

Souostroví Nového Zélandu⁹⁶ bylo sice pro evropskou civilizaci objeveno již v roce 1642 holandským mořeplavcem Abelem van Tasmanem, první stálá osada však na jihu Severního ostrova vznikla teprve v roce 1840, byl jí Wellington.⁹⁷ V době baronovy návštěvy souostroví maorské kmeny ovládaly rozlehlé části ve středu Severního ostrova, země však již přes třicet let měla autonomní status s parlamentním systémem, vedle něhož však stále existoval úřad guvernéra. Vystavěny byly železniční trati, které se musely prokousat složitým a často nejistým terénem. Baron Hübner procestoval mezi 15. a 24. říjnem nejprve Jižní ostrov. Z přístavu v Bluff, na nejjihnější místě, se přesunul do Invercargilu a dále do Dunedinu, což bylo ještě v roce 1870 největší město se 14 000 obyvateli a teprve před deseti lety v něm byla zřízena první městská tramvajová linka na ostrovech.⁹⁸ Další den jej pak čekala celodenní jízda do Christchurch. Při pobytu na ostrovech se baron spolehl na pohostinství anglických klubů, cestoval tedy jako gentleman z vyšší třídy, který až na drobné výjimky nepotřeboval bydlet v hotelích:

93 S. MACINTYRE, *Dějiny Austrálie*, s. 27.

94 K osudům výpravy i jejího zmizení viz Pierre BÉRARD, *L'exploration de la Pérouse (1785–88): Rendue Publique en 1797 Par le Général Millet Mureau*, Paris 2023, nebo Garrick HITCHCOCK, "Manuscript XXXII The Final Fate of the La Pérouse Expedition? The 1818 Account of Shaik Jumaul, A Lascar Castaway in Torres Strait." *Journal of Pacific History* 52, 2/2017, s. 217–235.

95 A. von HÜBNER, *Through the British Empire*, s. 201.

96 Ostrovů je přes 600, tři největší jsou však Severní ostrov, Jižní ostrov a Stewartův ostrov.

97 Keith SINCLAIR a kol., *Dějiny Nového Zélandu*, Praha 2003, s. 336.

98 Tamtéž, s. 91. Sedm let po baronově návštěvě však již byl největším městem Auckland s 51 000 obyvatel, Dunedin měl v té době pouhých 23 000 obyvatel (Tamtéž, s. 98).

„Nic nemůže překonat dobré vedení a pohodlí klubů v anglických koloniích. Pokud jste svůj příjezd ohlásili předem, přátelé si vaše jméno zapíší a zařídí vám malou ložnici vybavenou výbornou postelí a všemi ostatními náležitostmi. Vaření je vždy dobré, ne-li dokonalé, a v čítárně najdete nejen místní noviny, které cizince příliš nezajímají, ale také přední anglické časopisy. Telegramy jsou vyvěšovány pravidelně, hned jak dorazí.“⁹⁹

Jelikož železnice dále na sever nevedla a cestování obtížným terénem v baronově věku nebylo přijatelné, z Lytteltonu, přístavu ležícího jižně od Christchurchu, se vydal přes Cookův průliv na Severní ostrov, do New Plymouthu. Odtud vyrazil na sever do přístavu Kawhia, který ležel v samostatném teritoriu domorodců v čele s maorským králem jménem Tāwhiao. Odtud pak parníkem pokračoval do Aucklandu, kam dorazil 5. listopadu. I zde se jeho společenský život opíral především o významné muže. Ve městě byl totiž právě na návštěvě Sir George Grey, průzkumník Austrálie, zmíněný bývalý guvernér Kapska, mezi léty 1861–1868 guvernér Nového Zélandu a v letech 1877–1879 předseda místní vlády, který baronovi udělal radost svou kultivovanou a čtením vzdělanou myslí. Grey Hübnera vzal do svého domu (*Mansion House*) na ostrůvku Kawau ležícím na sever od Aucklandu v zálivu Hauraki.

Za turistickou povinnost podobnou návštěvě římského Vatikánu považoval baron návštěvu novozélandských Horkých jezer (*the Hot Lakes*). U těch obvykle mezi listopadem a dubnem hledaly úlevu osoby trpící dnou a revmatismem, baron k těmto lázním vyrazil z Taurangy. Již při příjezdu k jezeru Rotorua spatřil zdálky horké gejzíry, které považoval za jeden z divů světa. Pochopitelně se v jezeře vykoupal, ubytoval se v jednom z hotelů, které v okolí jezera teprve vznikaly. Gejzír Whakarewarewa považoval za téměř infernální. Zápach síry, i síla vody razící si cestu k povrchu rozhodně dělaly hluboký dojem, v okolí navíc bylo možné vidět maorské vesnice, což budilo dojem staré a k tomu neobyčejně krásné scenérie.

99 A. von HÜBNER, *Through the British Empire*, s. 180–181.

Ze Zélandu baron Hübner lodí odplul znovu do Austrálie, kde zavítal do severního státu Queensland, jehož hlavní město Brisbane spojoval se Sydney parník. Na palubě lodi *Dorunda* se odtud vydal dále na sever až do holandské Batávie (Jakarta). Neplánovaně si odtud odskočil na Jávu a 5. ledna 1884 se dostal do Singapuru. Po krátké návštěvě Srí Lanky již zaměřil pozornost na svůj hlavní cíl ležící za Palkovým průlivem: Indii.

Indický subkontinent

K té vyrazil 15. ledna z přístavu v Kolombu na lodi *Tibre*. Na rozdíl od většiny cestovatelů, kteří z Evropy do Indie přijížděli od západu přes Suezský průplav, baron Hübner se vylodil v Madrásu (Čennaí) na jihovýchodě indického subkontinentu, následně jím cestoval od východu na západ, na sever, kde se obrátil a vydal se zpět na východ. Koloniální Indie ovšem zabírala území mnohem větší, než patří současnému státu téhož jména. Patřilo k ní území Bangladéše, Pákistánu a Barmy.¹⁰⁰ 22. ledna se přesunul do Bangalore (Bengalúru), kde se zúčastnil velké přehlídky vojska a uvažoval o tom, jak špatně jsou vojáci z domovské země zásobováni.¹⁰¹ Začátkem února se v Hajdarábádu spolu s indickým guvernérem, markýzem z Riponu,¹⁰² zúčastnil intronizace mladého nizáma.¹⁰³ Protože šlo o první návštěvu guvernéra v muslimském centru Indie, navíc u nizáma, který se mezi indickými princí řadil na první mís-

100 Jaroslav STRNAD – Jan FILIPSKÝ – Jaroslav HOLMAN – Stanislava VAVROUŠKOVÁ, *Dějiny Indie*, Praha 2003, s. 734.

101 Tamtéž, s. 413. Armáda po Velkém indickém povstání (1857–1859) prodělala významné změny, poměr domorodých a britských sil byl omezen na 2:1, domorodí vojáci byli navíc typicky rozmisťováni do služby daleko od míst, z nichž pocházeli, do armády byly navíc přijímány především tzv. válečnické rasy, tedy etnika, která Britům při povstání zůstala věrná (J. STRNAD – J. FILIPSKÝ – J. HOLMAN – S. VAVROUŠKOVÁ, *Dějiny Indie*, s. 745–746).

102 George Frederick Samuel Robinson markýz Ripon (1827–1909) byl generálním guvernérem a místokrálem mezi lety 1880–1884 (J. STRNAD – J. FILIPSKÝ – J. HOLMAN – S. VAVROUŠKOVÁ, *Dějiny Indie*, s. 977).

103 Nizám je titul muslimského správce Hajdarábádu. V tomto případě šlo o intronizaci teprve osmnáctiletého prince jménem Asaf Jah VI. (1866–1911).

to, událost byla provázena řadou ceremonií, kterým Hübner, uvyklý na diplomatické události, rád přihlížel. Nizám byl mladíček odpovídající na guvernérovy otázky pouhým „Yes“, intronizace 5. února 1884 navíc probíhala ve velmi paternalistickém stylu. Nizám seděl pod guvernérovým trůnem, obdržel od něj symboly moci a roztřeseným hlasem přečetl svou řeč. Hübner však celou ceremonii považoval za pozoruhodnou především proto, že v případě guvernéra šlo o suveréna mluvícího k vazalovi, či otce mluvícího k synovi,¹⁰⁴ nikoli naopak. Následující banket nádherou připomínal *Pohádky tisíce a jedné noci*. Účast na recepci a vůbec události takového významu ukazují baronovu proslulost u místní anglické šlechty, s níž se na své cestě stýkal především. Po sedmdesátce již Alexander von Hübner nechtěl mít nic společného s měšťany, z nichž vyšel.

Po těchto oslavách se baron Hübner vydal do Bombaje, kde mu místní guvernér zapůjčil soukromou jachtu, díky čemuž bylo možné doplout až do Goa.¹⁰⁵ Plavba mezi 12. a 14. únorem 1884 byla klidná a Nová Goa, hlavní město portugalské kolonie v Indii, oplývalo šarmem. I zde se baronovy naskýtal cíle běžnému turistovi dostupné jen stěží. Prohlédl si guvernéřský palác, měl možnost strávit spoustu času v místních kostelech a vyslechnout povídání o jejich historii. Hlavní lákadlo však leželo hlouběji ve vnitrozemí, u řeky Mandovi. Staré Goa či *Velha Goa* totiž v baronovi budilo nadšení. Již zdálky mohl pozorovat rozlehlé ruiny kostela sv. Augustina vystupující z moře kokosových palm a jezuitskou baziliku Dobrého Ježíše (*Bom Jesus*) dostavěnou v roce 1594. Právě v ní navštívil baron Hübner hrob svatého Františka Xaverského, kde tělo světce odpočívalo ve stříbrné rakvi. Za nejkrásnější však považoval kostel sv. Františka z Assisi s jeho vyřezávaným, dřevěným oltářem, portugalskou architekturu však obdivoval obecně.

Po návratu do Bombaje se baron vydal do Ahmedábádu, největšího města indického státu Gudžarád. Město bylo většinou islámské, baron

104 A. von HÜBNER, *Through the British Empire*, s. 452.

105 Portugalci oblast kolem města Goa ovládli v roce 1510. Šlo o malá území, která ale měla strategický význam, na větší expanzi nemělo Portugalsko prostředky. Portugalský vpád do Indie nezměnil již existující vyspělou obchodní síť (J. STRNAD – J. FILIPSKÝ – J. HOLMAN – S. VAVROUŠKOVÁ, *Dějiny Indie*, s. 390–395).

si však všiml vyznavačů džinismu, který považoval za buddhistickou sektu, snad proto, že si sochu Mahávíry spletl s podobně vypadajícím Buddhou.¹⁰⁶ Dozvěděl se zde, jak nebezpečné mohou být lovy: mladý poručík například nedlouho před jeho příjezdem zemřel po napadení tygrem, jiný přišel v boji se stejným zvířetem o ruku. 24. února se baron přesunul do radžastánského Džódhpuru. Těžce dosažitelné město v poušti vyžadovalo cestu vozem, baronův sluha však cestoval na velbloudu. Velmi náročná cesta ale stála za to. Město čtyř set chrámů bylo klenotem indické architektury. Místní maharádža Jaswant Singh II. baronovi ihned po příjezdu poslal slona pokrytého orientální čabroukou, uvítal jej ruku v ruce se svým synem, nechal jej prohlédnout si psinec a v rozhovoru se jen zasmál baronově otázce, proč přejímá zvyky anglického oblékání, když mu tradiční oblečení sluší lépe. Baron si jeho smích vyložil po svém:

„Znám tenhle smích ze svých cest po Japonsku a Africe. Když se člověk, který je divoch, polocivilizovaný nebo – mohu-li se odvážet tohoto výrazu – pseudocivilizovaný, setká s jiným, skutečně civilizovaným člověkem, instinktivně, spíše než rozumově si uvědomí svou podřízenost. Pak se v něm vzbudí chvályhodná touha povznést se na úroveň bílého muže, jenže to nedovede udělat správně. Vědom si svých chyb, cítí se dotčen a své roztrpčení dá najevo nuceným smíchem.“¹⁰⁷

Maharádžova pohostinnost baronovi rozhodně vyhovovala, avšak Indie skýtala mnoho cílů. Po krátké návštěvě Džajpuru proto vyrazil na severozápad k Pandžábu, prohlédnout si totiž chtěl Chajbarský průsmyk, místo, kterým do Indie vstoupil Alexandr Veliký a kudy do Afghánistánu vpadli Britové. Průsmyk však barona neohromil. Suchá krajina roztroušených skalních mas mu připadala nezajímavá.¹⁰⁸

Celodenní cesta dále barona vedla do Láhauru, odkud pokračoval do Dillí, kde poprvé za svého pobytu v Indii využil služby hotelu. Již

106 A. von HÜBNER, *Through the British Empire*, s. 32.

107 Tamtéž, s. 74–75.

108 Tamtéž, s. 122.

11. března se však přesunul do Ágry, kde pochopitelně navštívil slavný Tádž Mahál. Odtud jeho cesta vedla do Váránasí¹⁰⁹, kde jej ohromilo množství chrámů, navštívil v něm astronomickou observatoř i místního maháradžu z narajanské dynastie, jimž byl Ishwari Prasad Narayan Singh. Odtud, po krátké návštěvě Kalkaty, baron dorazil do Dardžilingu. Město posazené v předhůří Himálají sloužilo jako letní sídlo bengálského místogovernéra, umožnilo baronovi spatřit 8 586 metrů nad mořem vysokou Kančendžengu, považovanou po dlouhou dobu za nejvyšší horu světa. Zahlédnout ji však bylo možno skutečně jen prchavě, hory byly po celou dobu baronovy návštěvy zakryty v mlze. Muži nosili čínské oblečení, ve městě však byli i lidé tatarské rasy. Zpět v Kalkatě byl baron 28. března, zastihla ho zde však úmorná vedra. Na lodi *Tibre* se tedy vydal po vodách řeky Huglí a následně po vodách Bengálského zálivu na Cejlon, tentokrát do Kolomba. Zde se setkal s guvernérem Sirem Arthurem Gordonem a následující čtyři dny strávil ve vile rakouského konzula Schultze.

Oceánie a závěr cesty

S Indií a vzpomínkami na ni za zády se 9. dubna vydal na palubě lodi Shannon zpět do Sydney. Čekala jej rozlehlá Oceánie, jíž měl proplout na *HMS Espiegle* jako host kapitána Bridge. Cestu ze Sydney k ostrovu Norfolk si mohl baron užít ve společnosti kapitána, který s ním laskavě sdílel své dvě kajuty. Na palubě bylo i s posádkou 142 mužů a baron si pochvaloval nejen jejich práci, ale také sílu a pevnost samotné dělové šalupy královského námořnictva schopné rychlosti 11,5 uzlu za hodinu.

U Norfolku baron zmínil osudy námořníků z lodi *Bounty*. Část z nich po slavné vzpouře roku 1789 odplula na ostrov Pitcairn, kde je v roce 1808 a následně znovu 1814 objevily americké a britské lodě.¹¹⁰ Vzhledem ke stísněnosti Pitcairnu byla rostoucí populace potomků vzbou-

109 Tamtéž, s. 167.

110 K osudům vzbouřenců i kapitána Blighe viz Caroline ALEXANDEROVÁ, *Bounty. Pravdivá historie vzpoury na plachetníku Bounty*, Praha 2005, s. 347–377.

řenců a Tahitánek v roce 1856 přesunuta právě na Norfolk,¹¹¹ část z nich se nicméně po pouhých 18 měsících na Pitcairn vrátila. Na skalnatém Norfolku baron Hübner navštívil chatu pana Nobbse, našel zde též snědé Polynésany, kteří se mu sice svěřili, že musí sedm dní v týdnu pracovat na polích, baron si ale všiml, že po svých tahitských předcích zdědili jak bezstarostnost, tak vášeň pro nicnedělání a příliš jejím steskům nevěřil.¹¹² 2. června již loď doplula k ostrovu Kandavu, nejjižnějšímu místu melanéského souostroví Fidži. Po krátké procházce na pláži se však neupravené cesty ukázaly pro více než sedmdesátiletého barona natolik neschůdné, že průzkum vnitrozemí ostrovů vzdal. O čtyři dny později loď doplula k souostroví Tonga, 19. června zakotvila u ostrova Savai'i, největšího a nejzápadnějšího z ostrovů Samoa.

Druhá polovina cesty do San Franciska byla méně zajímavá. Rozlehlá vodní plocha, nemilosrdné slunce a nepopsatelné vedro znemožňovalo cokoli víc než polehávání na palubě. 14. července konečně loď doplula do San Franciska, z něhož se baron o čtrnáct dní později vlakem vydal na sever. Ve vlaku měl opět možnost hovorů s lidmi, dozvěděl se tak, že Američanům chybí formální vzdělání. V telegrafním úřadě v Portlandu například potkal úřednici, která nevěděla, ani kde je Vídeň, ani že existuje Rakousko.¹¹³ Vlakem projel prériemi Dakoty, následně Chicagem, které již povstalo z popela velkého požáru. Navštívil Niagarské vodopády a překročil u nich hranici do Kanady, kde ve velmi rychlém sledu navštívil Toronto, Prescott, Montreal a Quebec. Dojmy z Kanady však kromě letmých úvah nezaznamenal. Z Quebecu bylo třeba pospíchat zpět do USA, z New Yorku totiž vyrazil parníkem *Bothnia* firmy Cunard do Queenstownu, kde svou cestu 29. srpna 1884 v poledne zakončil.

111 A. von HÜBNER, *Through the British Empire*, s. 262–265.

112 Tamtéž, s. 275.

113 Tamtéž, s. 457.

Závěr

Baron Hübner byl mužem z vyšší třídy, avšak mužem, který se do této třídy nenarodil, a rozuměl proto měšťanskému stylu života i myšlení. Neprodělal žádnou kavalírskou cestu, tedy cestu za vzděláním, kterou ještě i v 19. století někteří mladí šlechtici podstupovali.¹¹⁴ Cestoval sice hodně, avšak většinou v rámci svých diplomatických úkolů, v nichž nešlo primárně o poznávání zemí. To se však na jeho cestách kolem světa změnilo. Záměrně si na nich vybíral cestovatelské způsoby v opozici k turistovi. Namísto průvodců používal rozhovory s místními lidmi, na druhé straně si však hlídal své pohodlí. Jeho cesty a setkání s Evropany (na druhé cestě především s Brity) umožňovaly udržovat evropský standard dobové hygieny, stravování i společenských styků. Exotiku tedy baron poznával, nikoliv však přejímal. Jen nerad cestoval neautenticky, odmítal jít s davem a jeho cílem bylo poznat povahy místních obyvatel a jejich životy. Historie ve smyslu krátkých shrnutí bedekrů pro něj významná nebyla. V popisu měst odkazuje často na zkušenější autory, kteří se danému místu věnovali, výběr literatury je však vždy značně eklektický, nejde o moudra z turistických příruček. Zatímco cestování turisty se častěji vyznačovalo „absencí obsahu, bohatství či komplexity“,¹¹⁵ cestování barona Hübnera se o obsah, komplexitu i bohatství snažilo.

Ne však vždy. I baron Hübner někdy upadal do zvyků turisty. Jeho přístup k prohlídce císařského paláce v Kjótu, jeho vloupání se do pekingského Chrámu nebes, stejně tak jeho touha po zachování autentického Japonska jako jakéhosi skanzenu, to vše je turistické. Avšak Hüb-

114 Kavalírské cesty se do počátku 19. století stávají anachronismem (alespoň si to myslí Thomas FRELLER, *Adlige auf tour. Die Erfindung der Bildungsreise*, Ostfildern 2007, s. 14), mizí v souvislosti s vlastními univerzitami států, napoleonskými válkami a specifickými kariérními požadavky pro práci v armádě či státní správě. To však neznamená, že někteří šlechtici na ně stále nevyrážejí. Zdeněk Hojda mluví o kavalírské cestě i v první polovině 19. století (Zdeněk HOJDA, Kavalírská cesta v 19. století, in: Zdeněk HOJDA – Eva BENDOŮVÁ, *Léta putování. Člověk na cestách v dlouhém 19. století*, Praha 2024, s. 37–45).

115 Eric. J. LEED, *The Mind of the Traveller. From Gilgamesh to Global Tourism*, New York 1991, s. 292.

ner se vyhýbal místům, předmětům a lidem zkresleným komercialismem, dokázal poznat minci pro turisty zfalšovaných zážitků, byl tedy tím, koho Jean-Didier Urbain nazývá pravým cestovatelem.¹¹⁶ Na rozdíl od cestovatele falešného – turisty – totiž autenticitu, kterou vyhledává, nehledá v prospektech cestovních kanceláří, ale spíše v realitě.

Vymezení se vůči pejorativně chápanému turistovi se u barona Hübnera děje na několika rovinách. Vyhnul se destinacím v té době u turistů nejoblíbenějších: Egyptu a Svaté zemi. I když tempo jeho cest kolem světa bylo poměrně rychlé, baron se ve svých vydaných zážitcích z cest snažil, aby tímto dojmem nepůsobilo. Svou první cestu ostatně nazval procházkou či toulkou, název měl ukázat, že nešlo o turistický průlet navštívenými místy. Na cestách se věnuje politické a kulturní situaci zemí, čímž prokazuje jejich hlubokou znalost danou mimo jiné také jeho diplomatickými známostmi.

Baronův cestovatelský styl přesto prodělával proměny. Při své diplomatické službě se seznámil s řadou významných osob celé Evropy, díky kontaktům se tak často nacházel v Anglii, Německu, Francii i Itálii, jeho jméno bylo tudíž stále slavnější. Důkazem faktu, že svět se na konci 19. století poprvé stává globální vesnicí, v níž lze i na Novém Zélandu narazit na osoby, které vaše jméno znají, je právě baronova druhá cesta v letech 1883–1884. Zatímco při první cestě kolem světa se místy projevuje turisticky, ke stáří jde o proslulého muže, který sleduje vysoké cíle, neupadá do obyčejnosti a drží se antituristického stylu mnohem více patřícího k jeho společenské vrstvě. Na cestách proto například nesnášel touhu po rovnosti. V USA ho uráželo, když se čističi bot chovali jako páni a vyžadovali rovný přístup, na své cestě Britským impériem zase uvažoval o tom, že člověk je od přírody stvořen pro nerovnost a vyžaduje ji.¹¹⁷

Obě cestopisné práce Hübnera vynesly do pozice cestovatelské celebrity. Přednášel o nich po celé Evropě i na místech tak prestižních jako byla Královská zeměpisná společnost v Londýně (Royal Geogra-

116 Jean-Didier URBAIN, *L'idiot du voyage. Histoires de tourists*, Paris 1993, s. 261–263.

117 A. HÜBNER, *Procházka kolem světa*, s. 44 nebo A. von HÜBNER, *Through the British Empire*, s. 275.

phic Society of London), a když byl krátce před svou smrtí povýšen do stavu hrabat, londýnský *Daily Telegraph* o něm mluvil jako o nejvýznamnějším žijícím Rakušanovi.¹¹⁸ Jeho *Procházka kolem světa* byla přeložena do několika světových jazyků, vyšla v některých nádherně ilustrovaných vydáních a stala se dobovým bestsellerem. I když jeho cestovatelské aktivity jsou dnes pozapomenuté a připomínán bývá jen pro své diplomatické služby a nepochybně zajímavý společenský vze-
stup,¹¹⁹ jeho cestopisy jsou pozoruhodné. Nabízí totiž pohled na cestovatelský styl antituristy ze šlechtického prostředí, který vhodně doplňuje Jamesem Buzzardem popisované klasiky anglické literatury.¹²⁰

118 James CHASTAIN, *Encyclopedia of 1848 Revolutions*, <https://sites.ohio.edu/chastain/dh/hubner.htm> [8. 10. 2025].

119 Jan ŽUPANIČ, *Habsburská šlechta. Proměna elit Podunajské monarchie v dlouhém 19. století*, Praha 2023, s. 515–516.

120 J. BUZZARD, *The Beaten Track*, s. 80–154.

Antiturism and the Austro-Hungarian Nobility. The Case of Alexander von Hübner's Journeys Around the World

SUMMARY

This study is a contribution to the history of tourism. Until the end of the 19th century, the tourist was mostly described in negative terms, while the antitourist was seen as the opposite: an educated traveller who sought to behave differently from a tourist. James Buzzard describes the antitourist as an individual and an authentic traveller. This study seeks to examine the travelling style of an Austro-Hungarian nobleman Alexander von Hübner (1811–1892) as presented in his published books *Ramble Around the World* and *Through the British Empire*. Hübner belonged to the newly established nobility, his origins were bourgeois, but due to his diplomatic services for Austrian Empire he gained quite many friends in the noble society and was ranked Baron and later a Count.

At the age of sixty, in 1871, he set out on his first journey around the world. During this tour he behaved as a typical antitourist: he avoided the most famous places expected to be crowded, he ignored contemporary guidebooks, and instead sought authentic experiences with the people of the countries he visited. Since his travelling style was that of an antitourist—that is, a traveller who deliberately positioned himself in opposition to the widely mocked tourist of the late 19th century—this study analyses what antitourism meant in Hübner's travel books, how it appeared, and how it developed over time. Hübner's journey led from Great Britain to the USA, then to Japan and China and ended back in Marseille. Especially in Japan and China, where the phenomenon of tourism was still unknown, he occasionally regressed into tourist-like behaviour, but in general he maintained a higher standard of travel, remained interested in the history, politics, and society of the countries he visited, and consistently refused to present himself as a tourist.

In his second journey undertaken between 1883 and 1884, he travelled around the world again, but this time from Great Britain to Cape Town, then on to Australia, New Zealand, and finally to India, which was the main focus of his attention, before crossing the Pacific to the USA. This second journey ended where the first one had begun—in Great Britain. Throughout this second journey, his occasional regressions into tourist behaviour disappeared. Hübner became more interested in the high society of the British Empire and his travelling style was slower and more dependent on his hosts. Especially in Australia and India he mostly stayed at English clubs, met governors and gentlemen he knew from his diplomatic career, and paid less attention to sights than to the social and historical contexts of the places he visited.

Baron Hübner's opposition to the tourist's style of travel is evident on several levels. First, he deliberately avoided the most popular destinations of the time, such as Egypt and the Holy Land. His choice of places was usually guided by his own knowledge, not by marketing or mass trends. Although the pace of his journeys was quite rapid, his descriptions do not give that impression, thanks to the depth of his observations on the societies he encountered.

After his return Hübner became a celebrated figure, giving lectures on his journeys. His books became bestsellers, and he was referred to as the most distinguished Austrian alive. Since today he is mostly remembered for his rapid social ascent and his journeys seem to be forgotten, one of the aims of this text was to draw attention to them and to his travelling style.